

## ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ

ГОДУН Наталія Юрївна - кандидат історичних наук, доцент кафедри правових відносин ПВНЗ Університету новітніх технологій, м. Київ

УДК 340.11:008

*Рассмотрены самые типичные определения понятия «правовая культура». Проанализированы их содержание, суть и основные подходы к определению. Предложено авторское определение этого понятия.*

**Ключові слова:** облік, фінансовий контроль, метод фінансового контролю, розвиток обліку, фінансова система.

### Актуальність проблеми

Слово «культура» (лат. – обробка, догляд, поліпшення) вперше було зафіксоване в праці Марка Порція Катона «De agri cultura» (III ст. до н. е.), присвяченій турботам землевласника, який обробляв землю з використанням рабської праці.

Правова культура – це лише одна маленька цеглина великого будинку, який має назву культура загальна. Категорія «правова культура» є однією з якісних характеристик правової системи країни, яка посідає надзвичайно важливе місце в загальній теорії права. Існують певні складнощі щодо визначення цього поняття. Така ситуація пояснюється тим, що ні у філософії, ні в інших суспільних науках немає однозначного підходу до розуміння феномену культури.

Вивчення правової культури суспільства потребує аналізу його правового життя під певним кутом зору. Особливого значення для дослідження набуває категорія «культура», за допомогою якої в науці визначають багатогранне, поліфункціональне і, відповідно, досить складне явище. У

філософській літературі налічується понад 400 визначень поняття «культура», а їх кількість у вітчизняній та іноземній літературі постійно зростає [7, с. 10].

Отже, **метою статті** є аналіз найвідоміших сучасних дефініцій правової культури і формування авторського визначення цього поняття.

### Виклад основного матеріалу

Загалом у науці сформувалися три основні підходи до поняття «культура»:

- антропологічний, згідно з яким культура – це сукупність усіх благ, створених людиною;

- соціологічний, за яким культуру слід сприймати як сукупність усіх духовних цінностей;

- філософський – найширший, згідно з яким культура – це певний історичний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей особистості.

Усі ці підходи певною мірою використовуються правовою наукою.

Термін «правова культура» увійшов до юридичної літератури порівняно недавно, але за цей час про правову культуру написано велику кількість наукових праць. Загальновідомо, що визначення будь-якого поняття завжди передбачає певний рівень абстрагування, узагальнення, що не виключає можливість «втратити», не побачити окремих елементів, який на тому етапі, коли поняття досліджувалося та визначалося, не

був важливим, не проявляв себе. Тому не варто залишати визначення понять сталими, як металеві конструкції, які не можуть бути зміненими. Навпаки, слід «ліпити їх з глини», щоб завжди можна було відкоригувати, доповнити або звузити чи навіть змінити. До того ж велике значення має методологічний інструментарій, який обирає автор для дослідження.

Проблеми правової культури детально досліджували такі вчені, як А. Венгеров, В. Сальников, Т. Синюкова, О. Скакун, В. Копейчиков, В. Лемак, І. Голосніченко, І. Яков'юк та багато інших.

Ці питання є складними та дискусійними, оскільки в юридичній науці, як і в культурології, немає єдиного розуміння термінів «культура» і «правова культура». Не дивлячись на це, в юридичній літературі існує також багато визначень поняття «правова культура».

Розгорнуте визначення надається в Юридичній енциклопедії за загальною редакцією Ю. Шемшученка, в якій зазначається, що правова культура – це система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права; є складовою загальної культури, охоплює всю сукупність найважливіших ціннісних компонентів правової реальності в її розвитку (право, правосвідомість, правовідносини, правопорядок, нормотворча, правозастосовна та інша правова діяльність), виступає однією з категорій загальнолюдських цінностей, є невід'ємним компонентом правової держави. Крім того, зазначається, що в структурному аспекті правова культура становить собою суму об'єктивних за своїм змістом знань про державу і право [13, с. 37].

На нашу думку, таке визначення правової культури не може бути абсолютно точним, оскільки існує багато інших підходів до визначення змісту цього поняття.

Так, наприклад, Великий юридичний словник за редакцією А. Сухарьова та В. Крутських визначає правову культуру як систему цінностей, правових ідей, переконань, навичок і стереотипів поведінки, правових традицій, прийнятих членами певної спільноти (державної, релігійної, етнічної)

та використовуються для врегулювання їх діяльності [1, с. 465].

Цікавим виглядає визначення правової культури, запропоноване О. Ганзенком, який визначає її як систему правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого людством правового прогресу, відображають у правовій формі стан свободи особи і соціальної справедливості, інші найважливіші соціальні цінності в діалектичному впливі на якісний стан і спосіб правового життя особи й суспільства, в якому найвищою цінністю є реалізація прав і свобод людини та їх захист [3].

Російський професор А. Б. Венгеров зазначає, що правова культура – більш висока і об'ємна форма правосвідомості [2, с. 412]. Вважаємо, таке трактування правової культури не є вдалим, оскільки воно стосується лише сфери ідеального, ігнорує діяльність і результати діяльності суб'єктів, що володіють правосвідомістю. Іншими словами, правосвідомість – це лише один із елементів правової культури, одна з її характеристик.

Сучасне розуміння поняття «правова культура» обґрунтовується в теорії держави і права. Так, академік Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор В. В. Копейчиков визначив, що правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності [4, с.140]. А. П. Заяць, П. М. Рабінович та ін. пов'язують розбудову в Україні громадянського суспільства із суттєвим підвищенням правосвідомості громадян, їх правової культури, законслухняності, подоланням явищ правового нігілізму, професійної деформації. Вони розглядають розвиток правової культури як умову розвитку України [8, с. 31–32].

О. Ф. Скакун відзначає, що «правова культура тісно пов'язана з загальною культурою народу, ґрунтується на її засадах, служить відображенням рівня її розвитку. Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури – політичної, моральної, естетичної» [10].

Сучасний теоретик права, доктор юридичних наук, професор В. В. Лемак стверджує, що правова культура за своїм змістом виступає свого роду юридичним багатством, яке виражається в досягнутому рівні регулятивних властивостей права, накопичених правових цінностей, тих особливостей права, юридичної техніки, що належать до духовної культури, правового прогресу [5, с. 217–218].

Відомий теоретик права професор С. С. Алексєєв зазначав, що норми права є первинною клітиною правової матерії. Однак лише норм права недостатньо, щоб механізм правового регулювання запрацював, встановлюючи і розвиваючи правові відносини. Крім норм права, його конструкція включає правовідносини, акти тлумачення норм права, правову свідомість і правову культуру й акти реалізації правових норм. З допомогою норм права законодавець встановлює права і обов'язки певних суб'єктів і, власне, створює необхідні умови для розвитку правовідносин, а отже і правової культури [11, с. 36].

Змістовним є визначення правової культури та її сутності, сформульоване Є. В. Назаренко, яка розглядає її під кутом зору реалізації принципів гуманізму та справедливості, – сукупності досягнень суспільства, його соціальних груп у галузі регулювання суспільних відносин, що забезпечує верховенство права в суспільному житті. Тобто панування в суспільному житті правових принципів справедливості і гуманізму, захисту прав і свобод людини, його честі і гідності, реальне забезпечення місця людини як вищої соціальної цінності. З огляду на це, правову культуру авторка вбачає в такому :

1) встановлення в суспільстві природного права, що лежить в основі створення цивілізованого законодавства й забезпечує в законодавстві та інших нормативах – актах держави принципів справедливості та гуманізму, невідчужуваних прав і свобод людини, її честі та гідності, а також гарантії їх забезпечення; забезпеченість правопорядку, тобто реалізації демократичного процесу законодавства і правотворчості загалом;

2) верховенство Конституції України і законності в системі нормативних актів держави, забезпечення правової законності у процесі правовідносин та застосування права державними органами, наявність демократичного, професійного і престижного правосуддя та професійної системи правоохоронних органів, здатних у процесі своєї діяльності реально забезпечити охорону правопорядку;

3) наявність розвиненої правосвідомості суспільства, соціальних груп, професійної юридичної правосвідомості, орієнтованої на розуміння, визнання і захист загальнолюдських цінностей у галузі правового регулювання [6, с. 57].

Правова культура є складовою частиною і найважливішою засадою демократії. Залежно від носія правової культури розрізняють три її види:

- 1) правову культуру суспільства;
- 2) правову культуру особи;
- 3) правову культуру професійної групи.

Правова культура суспільства – різновид загальної культури, який становить систему цінностей, досягнутих людством у галузі права, і стосується правової реальності даного суспільства.

Система цінностей – це активність суб'єктів права у правовій сфері, добровільність виконання вимог правових норм, реальність прав і свобод громадян, ефективність правового регулювання, якісні закони, досконала законодавча техніка, розвинута правова наука, юридична освіта, ефективна юридична практика, стабільний правопорядок.

Кожне суспільство виробляє свою модель правової культури. Структура правової культури суспільства передбачає:

- 1) культуру правосвідомості – високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позицій справедливості, прав людини;
- 2) культуру правової поведінки – правову активність громадян, яка виражається у правомірній поведінці;
- 3) культуру юридичної практики – ефективну діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів.

Правова культура особи – це обумовлені правою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність.

Правова культура особи передбачає:

1) знання законодавства (інтелектуальний зріз). Поінформованість була і залишається важливим каналом формування юридично зрілої особи;

2) переконаність у необхідності і соціальної корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний зріз);

3) уміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими актами – у практичній діяльності (поведінковий зріз).

Змістом правової культури особи є:

1) правосвідомість і правове мислення. Правове мислення має стати елементом культури кожної людини;

2) правомірна поведінка;

3) результати правомірної поведінки і правового мислення [12].

На нашу думку, найвдалішим є розуміння та визначення правової культури, запропоноване російськими авторами в 1997 році, зокрема А. П. Семітко, а саме: «Поняття «правова культура» завжди передбачає оцінку «якості» правового життя того чи іншого суспільства та порівняння її з найрозвинутішими правовими зразками, ідеалами та цінностями [9, с. 330–331].

Тобто, на наше глибоке переконання, правова культура – це і є насамперед зазначені зразки, ідеали та цінності.

Виходячи з вищенаведеного, пропонуємо визначення поняття «правова культура». Правова культура – це обумовлений усім соціальним, духовним, політичним та економічним розвитком якісний стан правового життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку правової діяльності, юридичних законів, правосвідомості, правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, усього населення), а також ступеня гарантованості державою і громадянським суспільством прав і свобод людини.

Розмаїття думок щодо поняття, змісту та сутності правової культури свідчить про

те, що це поняття багатоаспектне, і кожна точка зору залежить від факту наукового аналізу правової культури, контексту і проблеми її дослідження. Але загалом усі автори вважають, що правова культура містить правосвідомість, адекватну правовій системі; юридичні знання та уявлення; традиції, потреби, навички діяльності відповідно до закону; реальну діяльність громадян у режимі законності згідно з правовими установками і переконаннями, правову активність громадян, посадових осіб, урядовців і законодавців; правоохоронну діяльність органів внутрішніх справ.

Підсумовуючи вищевикладені думки, можна дійти до таких висновків.

Правова культура не залежить від права (у цьому контексті під правом розуміють насамперед юридичне право). Жодні закони не зможуть підняти її рівень шляхом декларування окремих норм. Правова культура з'являється не з документів, вона диктується самим життям. Процес її становлення характеризується формуванням певних культурно-правових цінностей, сформованих певною національною часово-просторовою дійсністю.

Правова культура окремого суспільства передбачає узагальнення певною мірою приватних цінностей та складання, так би мовити, «переліку цінностей», які в подальшому закріплюються за допомогою юридичних засобів.

Поняття правової культури має багато площин і відтінків: це – культура чинності самого права, відповідність правових норм загальноновизнаним еталонам, стандартам, науково-теоретичним визначенням тощо; висока обізнаність суспільства з основними засадами, принципами, положеннями чинного законодавства, їх суворе дотримання; узгодженість правових норм із міжнародними угодами, внутрішніми традиціями, звичаями і загальною культурою народу. Вона передбачає високий рівень внутрішніх переконань особистості, знань і вмінь, що реалізуються в правовій сфері й забезпечують ефективне втілення в життя загальнолюдських правових ідеалів.

**АНОТАЦІЯ**

*Розглянуто найбільш типові визначення поняття «правова культура». Проаналізовано їх зміст, сутність та основні підходи до визначення. Запропоновано авторське визначення цього поняття.*

**SUMMARY**

*Considered the most typical definition of "legal culture". Analyzed their content, and are the main approaches to the definition. Author's definition of this concept.*

**Література**

1. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФА-М, 2004. – С. 465.
2. Венгеров А. Б. Теория государства и права : учебник / Венгеров А. Б. – М., 1998. – С. 412.
3. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. О. Ганзенко. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2003. – 16 с.
4. Загальна теорія держави і права / за ред. акад. АПрН України, докт. юрид. наук, проф. В. В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997. – С. 140.
5. Лемак В. В. Загальна теорія держави і права / Лемак В. В. – Ужгород, 2003. – С. 217–218.
6. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т. – Т. 2. Теория права / под ред. проф. М. Н. Марченко. – М.: Зерцало, 1998. – С. 57.
7. Осика І. В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / І. В. Осика. – К., 2004. – С. 10.
8. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : навч. посіб. / Рабінович П. М. – К., 1995. – С. 31–32.
9. Семитко А. П. Правовая культура // Теория государства и права ; под ред. В. М. Корельского и В. Д. Первалова. – М.: Инфра. М-Норма, 1997. – С. 330–331.
10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х.: Консум, 2009. – 656 с.
11. Скакун О. Ф. Теория государства и права. – Х., 2000. – С. 36.
12. Субботін В. М. Теорія держави і права : підручник / Субботін В. М., Філонов О. В., Тодоров І. Я. – К.: Знання, 2005. – 327 с.
13. Юридична енциклопедія : В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 5: П-С. – 2003. – С. 37.